

GRID

Intern faglig debat på Kunstakademiets Arkitektskole, Afd 6

Einig zu sein ist göttlich und gut; woher ist die Sucht denn
Unter den Menschen, daß nur Eines und Einer nur sei?
HÖLDERLIN

N° 63 februar 2003

Identitet som mellemværende¹

Filosofi nr. 2/2002

Steen Nepper Larsen

"Man måtte kun bruge ord, som man har fyldt med ny betydning"
(Elias **Canetti**: "Urets hemmelige hjerte. Optegnelser 1973-1985, Kbh. 1991. s.17)

Selvom Max **Horkheimer** og Theodor Wiesengrund **Adorno** skrev "Oplysningens Dialektik" i deres amerikanske eksil i 1944, var det først i slutningen af 1960'erne, dette værk blev alment tilgængelig for et større publikum. I begyndelsen af 70'erne blev denne filosofiske, sociologiske og kulturkritiske klassiker brugt til at tyde, hvorledes det enkelte menneskes ikke-identiske identitet blev tilpasset den totalt forvaltede kapitalisme enhedsliggørelser.

Den enkeltes subjektivitet blev fremstillet som "et knudepunkt for det dårligt almene" og som et gennemgangssted for samfundsmæssig tvangsudøvelse. Det vesterlandske menneske blev tydet som et degenereret, homogeniseret, tvangsneurotisk & gennemrationaliseret "subjekt"; næsten uden erindring om sin egen natur og humane forhistorie. Kulturindustrien, krigen og konkurrencekampen fordummede massen af stadig mere identiske mennesker. I det dystopiske, fornuftskritiske værk var der ikke mange håb at spore. Identiteten var udleveret til og indfældet i de store samfundsmæssige magters skånselsløse spil.

Kritiske socialisations- og hverdagslivsteorier tog fat, hvor førstegenerationsfrankfurterne var endt og viste, hvorledes menneskets bevidsthed, personlighed og livsvilkår blev koloniseret af kapitalen og tilpasset de herskende normer i samfundet. En række teoretikere var i omløb for 15-20-25 år siden, ikke mindst tyskerne Oskar Negt, Alfred Krovoza, Dieter Duhm, Peter Brückner og Thomas Leithäuser. Ofte allierede nymarxismen sig med psykoanalysen og viste, at vores over-jeg var en særdeles ubehagelig systemkonform dirigent.

¹ Kraftigt omarbejdet foredrag fra Nordisk Sommer Universitets vintersymposium i Hillerød, d.19.-21-februar 1999; anvendt anden gang på Handelshøjskolen i København d.29.11.2001 (som foredrag for studerende på HA-Filosofi; i daglig tale FLØK'ere; deltagende i den fagkritiske studiekreds: "Forandringens hus")

Et hav af kritiske emancipationsteorier så dages lys i 1970-80'erne. Med vekslende sprogbrug, under indflydelse af forskellige tidsånder drejede det sig nu om både: "at finde sig selv", "at realisere sig selv", "at give slip på sig selv", "at glemme sig selv" og endelig om "at passe på sig selv". Frigørelsestanker handlede ikke om "at passe sig selv". Snarere handlede de om at knytte sociale bånd i det civile samfund, og når de var mest vellykkede: om at sætte skjulte eller ukendte ressourcer fri og se mange forskellige identiteter blomstre.

I begyndelsen af 1980'erne slog poststrukturalismen igennem på den teoretiske front. Den lå i forlængelse af Martin **Heideggers** "Identität und Differenz" (fra 1957)², fornyede studier af Friedrich Nietzsches perspektivistiske og sprogpilte filosofi fra det 19. århundrede og præsenterede forsøg på via den sene Wittgensteins sprogpilte teorier og pragmatiske tydinge af alle mulige typer talehandlinger at vise, at den enkeltes identitet ikke har en fast substans eller besidder en suveræn fornuft, at sproget ikke repræsenterer en sprogløs virkelighed, og at begreber ikke er spejl af verden.

Den franske tænkningshistoriker Michel **Foucault** (1926-84) viste, at subjektiviteten skulle tænkes som historisk tilvejebragt inden for en række distinte magt-vidensregimer, og at mennesket ikke besad en universel eller ahistorisk essens. Den franske filosof Jacques **Derrida** (f.1930) viste, at drømmen om det suveræne, intentionelle individ måtte dekonstrueres, ligesom forestillingen om en autentisk stemme bag teksten eller en tanke før sproget måtte "afbygges". Den franske filosof Gilles **Deleuze** (1925-1995) skrev om identitetens uophørlige tilblivelse. Han skildrede de vedvarende udvekslinger mellem den enkelte og verden, og de dynamiske processer blandt de mange provisoriske identiteter. Snarere end at tænke i fixerede objekter og givne personer, skulle der tænkes med et nomadisk og rejselystent vokabular. "...I can no longer be distinguished from what I'm becoming", lyder en spidsformulering fra Deleuze i essayet "What Children say" i "Essays Critical and Clinical" (London/New York, 1998, p.65). Deleuze kan ikke sammenfattes med en enkelt sætning; men skulle man alligevel vove forsøge skulle der stå: "*We are always in a process of becoming....*".

Ny-nietzscheanerne hævdede ligefrem, at subjektet var et produkt af sproget, at det blev "voldet" af perspektivet (som den danske idéhistoriker, Lars-Henrik **Schmidt** (f.1953) formulerede det på det tidspunkt, hvor han forsvarede sin disputats: "Den sociale excorsisme", Århus 1987).

Nyere hermeneutik og fænomenologi

"Die Forderung neueren Metaphysikkritik wäre, mit der Beginnlosigkeit zurecht kommen, ohne Sehnsucht nach einem absoluten Anfang und ersten Grund. Postuliert ist die Überwindung einer Grunddisposition des Denkens, die möglicherweise anthropologischen Strukturen, jedenfalls tiefwurzelten kulturellen Selbstverständlichkeiten entspringt." (Emil **Angehrn**: "Der Endlose Streit der Vernunft. Metaphysik im Spiegel ihrer Kritik" i U.J.Wenzel (Hrsg.): "Vom Ersten und Letzten. Positionen der Metaphysik in der Gegenwartsphilosophie", Frankfurt a/M 1998, S.61)

² "Der Satz der Identität lautet nach einer geläufigen Formel: A = A. Der Satz gilt als oberste Denkgesetz." Således begynder Heideggers undersøgelse i "Der Satz der Identität". Heidegger skriver, at denne formel som forudsætning og grund har det værendes væren (S.13). Senere i teksten kobles med Parmenides tænkning og væren tæt sammen til det identiske, til "das Selbe" (S.14). Menneskets principielt åbne væren står i værens anvisende lysning, før det giver sig til at udforme og anvende identitets-formler (S.19). Mennesket bør ikke i teknikens eller videnskabens navn overhøre "den Anspruch des Seins" (S.22). I foredragets finale knyttes begivenheden og sproget sammen med enheden af tænkning og væren: "Insofern unser Wesen in die Sprache vereinigt ist, wohnen wir im Ereignis." (S.26) & "Das Wesen der Identität ist ein Eigentum des Ereignisses." (S.27)

Det er næppe for meget sagt, at nøgen til store dele af både Fogh **Kirkebys** og Gilles **Deleuzes** tænkning kan findes hér; men at det ikke må glemmes, at **Adorno** præciserede, at denne heideggerske "Jargon der Eigenlichkeit" netop klaskede væren og tænkning sammen på en måde, der likviderede den ikke-identitetsfilosofi, som han selv søgte at værne om; mens han med voksende ubehag erfarede identitetsfilosofiens magtfulde kobling til positivismen og den samfundsmæssige instrumentalisering.

Nyere hermeneutik og fænomenologi forsøger at forstå den enkeltes identitet som en "evig" tilblivende begivenhed i sproget og tiden, som en provisorisk væren, på én gang en smule adskilt fra og alligevel indfældet i verden. Den kognitive lingvistik gør op med idéen om, at den enkelte skulle kunne styre sit liv via en kropsløs og suveræn tanke. Både idéhistorikeren og fænomenologen Ole Fogh **Kirkeby** og de amerikanske tænkere Georg **Lakoff** og Mark **Johnson** viser, at den individuelle bevidsthed er inkarneret, at tanken så at sige bor i kroppen. I det kolossale værk: "Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind, and its Challenge to Western Thought" (1999) hedder det: "Meaning is grounded in and through our bodies...Real people have embodied minds whose conceptual systems arise from, are shaped by, and are given meaning through living human bodies" (p.6). Da kroppen på en måde altid prøver på at gå ud af sit gode skind, og da tanken ligeledes prøver på at tænke det, der endnu ikke er tænkt, er den dynamiske kropstanke aldrig adskilt fra det sociale, sproget, tiden eller døden. Identiteten tyder hér som "noget", der ikke er selvberørende, ikke er suverænt, ikke er verdensløst. Vi er ikke udeltagende fluer på væggen, ikke en livets neutralt, registrerende og objektiverende fotografer på moderne dansk - eller frøer med Nietzsches ord - med kolde indvolde.

Formuleret på en anden måde: afsubstantialisering af det moderne (herunder af identitet, dannelse, viden, værdier etc.) og kontingensen som emblem for det tilfældige og betydningsfulde, det udskiftelige og det unikke tvinger os til at nytænke identitetsbegrebet og vor væren som en væren-i-verden-i-sproget-i-historien. Jeg lægger hér øren til tre forfattere: "Allermindst forstår jeg mig selv. Jeg vil slet ikke forstå mig. Jeg vil bare bruge mig selv til at forstå alt hvad der er, bortset fra mig." (Elias **Canetti**: "Fluepinen", Kbh.1993,s.88). "Jeg er en krusedulle, som en ukendt magt har krasset ned på et stykke papir" (**Nietzsche**). "Jeg er i en verden/hvis spejlside vender indad" (Poul **Borum**).

Vi er på én gang altid-allerede i en situation, indfældet, involveret, engageret; på "ny-heideggeriansk": kastet & kastende; skabt & skabende; indfedtet & fedtende; ude ved tingene... hvirvlet ind i begivenheder. Identiteten er også en narrativ størrelse: vi fortolker og genfortolker os selv, som bl.a. Paul **Ricoeur** har vist det i "Oneself as Another", Chicago 1992). Vi sætter spor & lever med og i viljen-til-mening. Udfordringen må bl.a. stadig bestå i at styrke de meget pauvre "Mit-Sein"-betragtninger fra Martin Heideggers "Sein und Zeit", så filosofien og sociologien kan opnå en nærkontakt af tredje grad.

Fundamentalt ser har vi ikke villet vor fødsel, og vi kan ikke ikke-ville vor død. Vi er til stede UDEN GRUND (med lige dele forlegenhed og rædsel - vi er indsat i og UD-SAT i/for denne verden, så længe vi er her). Som Ole Fogh Kirkeby har vist det, står vi fremmede over for mindst fire grundforhold: DØDEN, SPROGET, DEN ANDEN, DET ANDET. Disse kunne gennemspilles til overflod. Det kunne også skelneformerne: Identitet-i-sig-selv; -for-mig; -for-de-andre, -for videnskaberne, -for institutionerne. Måske 5 typer: konflikter, dramaer. Ligeledes kunne jeg afsøge identitetsbegrebet litteraturens mesterværker, fra Goethes til Thomas Manns Faust - fra Joyces Ulysses og Prousts tabte tid til Kunderas "L'Identité". Identitetsbegrebet er ikke let at bide skeer med.

Perspektiveret er afgørende, iagttagelsespositionen. F.eks.: "Subjektiviteten er ikke et for sig (pour soi); den er først og fremmest for en Anden (pour un autre)." (**Lévinas**, s.92).

Med **Hölderlins** ord: "Ofte er det os, som om verden var alt og vi intet, men også ofte som var vi alt og verden intet." Både som tænker og i livet i øvrigt svinger vi pendulerende mellem afmagt og megalomani - mellem nomadiske vandringer og provisoriske hjemstavne & utidssvarende: "out of joint med tiden" og i korte glimt, hvor vi synes at kunne sammenfatte vor tid i tanker.

Der kan måske endda tales om en "Unhintergebarkeit von Individualität" (Manfred **Frank**, Frankfurt a/M,1986), for lige meget hvor meget der vil blive forsøgt afsagt en dødsdom over subjektet - så vil hvert enkelt menneske søge at holde et vist "hus med sig selv" & skabe en vis (narrativ) kontinuitet & (kohærent) kropslighed. Der vil altid være en "irreduziblen Bewusstseinsrest" (S.17) & Frank siger noget, som Luhmann og andre ikke ville give ham ret i: "Nur Subjekte können *sich zu sich* verhalten" (S.12). Frank hævder, at hverken systemet eller sproget formår dette.

Der kan også bindes revolutionært-forhåbende eller autenticitets-søgende filosofier til den evindelige identitetsjagt. Førstnævnte får mæle i den gamle varmbloedige marxist Ernst **Blochs** gådefulde diktum, der indleder "Spor": "*Altså hvordan? Jeg er. Men jeg har mig ikke. Derfor bliver vi først.*" (opr. skrevet 1910-1929; udg. i Kbh.1985) - og sidstnævnte i både kejser Marcus **Aurelius**, **Nietzsches** og Ole Fogh **Kirkebys** regulative ideal: "*Bliv*

den du er!" (se f.eks. Kirkeby: "Organisationsfilosofi - et studie i liminalitet", Kbh.2001, s.30 & den omsiggribende interesse for stoicismen og de gamle, men dugfriske forestillinger om muligheden for at leve et både værdigt og retfærdigt liv).

At prøve på at ville sammenfatte sin tid i tanker

1973-2002...Det er svært at sammenfatte næsten 30 års teorier om identiteten som mellemværende. Men en række sociologer - herunder Anthony Giddens, Scott Lash, Zygmunt Bauman, Pierre Bourdieu, Marshall Berman, Peter Bürger, Ulrich Beck, Niklas Luhmann, Jürgen Habermas og Thomas Ziehe, deres mange forskelligheder til trods - har trukket identitetsdannelsen ind i et intersubjektivt og kommunikationsteoretisk perspektiv. I en foranderlig verden, der ændrer sig med lynets hast, synes det at være forfejlet at tænke menneskets identitet som sikker, éntydig og traderet. For identiteten er så at sige aldrig fuldstændig identisk med sig selv. Den statiske, kulturkonserverende identitetsfigur kan betvivles. Vi hvirvles ind i begivenheder, opdager ting, vi ikke kendte, læser bøger, der rykker ved vore forestillinger, møder mennesker, der gør vore øjne nye og øren mere sensitive. I dette mellemværende, i dialektikken mellem den bevægelige identitet og den altid ventende mulighed for forandring lever det enkelte menneske langt fra som en nihilistisk, identitetsløs skabning. Men det behøver ikke nødvendigvis at længes efter en selvforvisset, stivnet identitet. Når identitetsdannelsen forløber i åbenhed og uden angst, har den enkelte ikke brug for éntydige, sikkerhedsgivende tilhørsforhold til nationen, "folket", modersmålet eller psyken. En menneskelig identitet er en identitet, der aldrig begriber sig selv som isoleret og suveræn identitet. Vi fik engang ét navn, men vi fik heldigvis ikke et endeligt antal ord til brug for resten af livet.

Adornos røst

Et mantra - eller et motto - for denne proces kunne i kølvandet på forfattere som Charles **Baudelaire**, Arthur Rimbaud og Michael Strunge lyde: "Jeg er den samme som altid.....en anden". Det at være den anden, og aldrig at være identisk med sig selv - er netop det, der er det samme. Formuleret modernitetsteoretisk og paradoksalt, men klargørende af idéhistorikeren Hans-Jørgen **Schanz**: "Det moderne er forankret i permanent forandring" ("Forandring og balance", Århus 1990).

Ikke-identiteten er kommet for at blive, for som **Adorno** skriver i ikke-identitetsfilosofiens ypperligste tankekreation: "Negative Dialektik" fra 1966: "Denken heisst identifizieren" (S.17) - hvorfor tanken altid må have et udestående med sig selv. Og den negative dialektik hylder den konsekvente bevidsthed om ikke-identitet. Adorno drømmer om at redde en "sand" identitet: "was etwas sei...." uden at begrebsliggøre dette med et restløst identitetsbegreb. Tænkningen skal sige: "was etwas sei, während das Identitätsdenken sagt, worunter etwas fällt, wovon es Exemplar ist oder Repräsentant was es aber nicht selbst ist" (S.152).

For Adorno var dialektik ikke en frihedens forjættende, selvudfoldende motorvej eller et alment kosmologisk princip. "Dialektik ist das konsequente Bewusstsein von Nichtidentität. Sie bezieht nicht vorweg einen Standpunkt. Zu ihr triebt den Gedanken seine unvermeidlichen Insuffizienz, seine Schuld an dem, was er denkt" (S.17). Begyndelsesløsheden og sagsoptagetheden ("objektets forrang", hedder det andetsteds) skal lede tænkningens vej & konsekvent søge at udfolde og værne om ikke-identiteten. Og med en af filosofiens skønneste formuleringer hedder det lidt længere fremme i teksten: "Die Utopie der Erkenntnis wäre, das Begriffslose mit Begriffen aufzutun, ohne es ihnen gleichzumachen" (S.21). Spændingsfeltet mellem det begrebsløse og begrebet skal ikke & aldrig fixeres i en lighedssætning af form(l)en: begrebsløs-A = begreb-A.³

I mit aldrende speciale ("En fortolkende opdagelsesrejse i Münchhausens sumpe...", RUC 1987, s.222-225) viser jeg, hvorledes identitetskritikken i Adornos perspektiv beskylder mindst identitetsprincippet som: prædikation (identificerende sprog; prædikatslogik), bytlogik, herredømmeform, konformitetsmagt og som tvangen

³ Tag evt. afsæt i erkendelsesfigur 5: "Ikke-identiteterne" i min lille bog: "Sproget er alles og ingens. Erkendelse og spekulation", Århus 1995, s.39-41, hvis ambitionen om at tage tråden op herfra skulle trænge sig umisforståeligt på.

til biografisk konsistens/kontinuitet/essens. Adorno opregner mindst fem "fjender", der alle bør systematisk forfølges & betvivles af den, der måtte det orke.

At anvende identifikationstænkningen som en sidste referent og som et første-filosofisk dogme drejer sig om forsøg på at finde noget i himlen, naturen eller ånden - der kunne foreligge som uformidlet og sammenhængsgivende - men efter Hegel er det blevet principielt umuligt at fastholde en absolut begyndelse og uformidlethed. Snarere må filosofien tænkes som formidlingstænkning, og den må lære at finde sig til rette med og acceptere begyndelsesløsheden (se også **Angehrn**, op.cit.).

Giddens og den reflektive modernitet

"Det reflektive identitetsarbejde" (et af **Giddens'** grundbegreber) udføres ikke alene af de intellektuelle. Intet moderne menneske kan undlade at overveje, hvordan traditionerne skal arves, om overhovedet. Intet moderne individ kan borttrylle valgets betydning og fravælge en række selvstændige "toninger", iscenesættelser og andre udkast til liv. Identiteten findes der ingen fast køreplan for på forhånd, og livets mening er at leve det. Den vellykkede identitetsdannelse foregår som et kritisk overskridelsesprojekt. Samtidig har den bevægelige identitet hjemme i dette kød, i denne krop, i dette sprog, i denne tid - og hiin enkelte vil som sagt altid forsøge at fortælle en sammenhængende historie om og til sig selv, lige meget hvor usammenhængende livet er blevet levet. Med en kryptisk formulering: AT-hedens væren er principielt åben - men SÅDAN-hedens konkrete liv er altid også privat investeret i sin unicitet & Einmaligkeit.

Med en formulering fra en dugfrisk bog og en udstilling i Nikolaj Kirke pt.: *"Den kvindelige identitet er ikke en fast størrelse, der transcenderer tid og rum. Den kvindelige identitet forhandles og dannes ligesom den maskuline identitet konstant ud fra givne sociokulturelle forhold."* (Mai **Misfeldt**: "Kønnet til forskel" i Rune Gade (red.): "Maskuliniteter - køn og kunst", Kbh. 2001).

Et andet bud på det fremtidige selv: *"Vores traditionelle opfattelse af selv(et) vil blive (er faktisk allerede) berørt af kulturens indtræden i det virtuelle omgivelser. Fra renæssancen til det 20. århundrede har skriftkultur og ikke mindst print-teknologi bidraget til opfattelse af selv(et) som autonomt ego, der sætter en lineær dagsorden for mental udfoldelse. I Cyberspace er selvet ikke længere struktureret som en autonom, lineært beskrivende stemme, det bliver i stedet et vandrende øje, der ubesværet vader fra det ene perspektiv til det andet."* (Jay David **Bolter**: "Virtual Reality and the redefinition of self", cit. fra Inf., 6.6.97).

Bliver vi til citat-mosaik-subjekter (inkarnerende og realiserende **Hans-Jørgen Nielsens** "attituderelativisme"); decentrerede subjekter uden et centralperspektiv; dømt til den frihed (**Sartre**) altid at måtte leve med og i provisoriske valgsituationer? Eller er der snarere tale om, at livet og usikkerheden i den reflektive modernitet fostrer netop dén indskrænkethed, dét fremmedhad og dén paranoide småborgerlighed, der udtrykker sig i identitetsforsikrende, -fastlåsende og -tilknappende fænomener som det sørgelige forhold, at mere end 400.000 danskere d.20.11. stemte på Dansk Folkeparti? Mere end hvert 8'ende menneske, du måder på din vej, vil i hvert fald mene, at tanker i dette oplæg hér er noget højpandet, fantasmagorisk sludder.

Tilbage til Hegel

Den århusianske teolog H.C.**Wind** foretager i bogen "Anerkendelse. Et tema i Hegels og moderne filosofi" (Århus 1998) en nylæsning af **Hegels** begreb om anerkendelseskampen fra "Phänomenologie des Geistes" fra 1807; thi identiteten dannes og forandres jo netop i sociale anerkendelsesspil. Den dynamiske ikke-matematisk holdbare formulering lyder: "enhed som identitet må tænkes som 'identitet af differens; den 'sande' identitet er den form for identitet, hvor der både er enhed og forskel" (s.111). Livet er foranderligheden selv - hér kan mærkes en direkte parallel til **Nietzsches** kritik af de metafysiske dødssynder, bl.a. at tænke i identitet og varighed: Nietzsche bortkaster væren ("Sein") og tænker i tilblivelse ("Werden"). For Hegel og Wind er det en forudsætning for at opdage den anden, som noget fra mig forskelligt og identiteten som noget foranderligt, at jeg har selvbevidsthed. Hvor Hegel hævder, at jeg må vide mig selv identisk med mig selv og pointerede: "uden identitet ingen forskel" - bliver Nietzsche

prototype-dekonstruktivist: han tænker i rene forskelle....dog med den store figur om viljen til magt og livets værdisættende selvudfoldelse som mega-metafysiske konstruktioner et sted i ærmet.

En smuk formulering lyder: "Jeg'et kan principielt ikke rive sig løs fra at være 'første person', det bærer verden./Min ansvarlighed er uafhængelig, ingen ville kunne indtage min plads./Jeg kan sætte mig i alle andres sted, men ingen kan sætte sig i mit sted. Således er min identitet uadskilleligt fra subjektet." (Den litauisk-franske filosof, Emmanuel **Lévinas**: "Etik og uendelighed", Kbh.1995, s.96-97).

På den anden side set er den andens død & de andres sprog principielt "noget", der kommer før den egne død og de egne forsøg på tale. Vi er udleveret til, indfældet i & virksomme i det sociale - og ikke isolerede eller selvdyrkede "islands".

Lad os meditere lidt over det delikate forhold mellem forskel og lighed i lyset af Nicolaus Cusanus gamle tanker⁴

- og stille en gåde: Kan vi vide, hvad *det andet* er, hvis *det andet* ikke bare forstås som *det samme*, hvormed *det andet* gøres *identisk* med det, vi allerede kender?

Den tyske teolog og filosof Nicolaus **Cusanus**, der levede fra 1401 til 1464, fandt det umuligt at karakterisere, hvad Gud var. Han kunne ikke sammenlignes med noget menneskeligt, noget dyrisk, noget stofligt, noget begrebsligt endsige med noget tankemæssigt. Han var begrebssprængende. Han var noget helt andet end det, der lå inden for navngivningens, den kirkelige institutions eller den sikre identifikations sfære. Han var ukendt for den menneskelige bevidsthed, han var ikke af denne verden. Han var måske slet ikke en "han". Han syntes at være *et noget* hinsides sprogets grænser.

Det andet hedder på græsk: *Heterotes*. På latin hedder det *Alteritas*. Benøvet over Guds ubegribelighed og ufattelighed skrev Cusanus en berømt sætning, som næppe vil protestere imod at blive gengivet i dag her 550 år efter: "Non aliud est non aliud quam non aliud", der kan oversættes til: "*det ikke-andet er ikke andet end det ikke-andet*".

Cusanus var ikke postmoderne differenstagere; men denne sætning kan alligevel fortolkes som en kærlighedserklæring til den unikke forskel, til ikke-identitetens selvgivne væsen. Hans Guds-tro var en ikke-identitetsmetafysik. Gud var den privilegerede første årsag og sidste mening - en levende og skabende transcendent størrelse uden for den menneskelige fornuft og forestillingsevne.

Ole Fogh **Kirkeby** taler elegant og oxymoront om "Nicolaus Cusanus' bestemmelse af det guddommeliges positive ubestemmelighed." ("Om betydning. Tetragrammatonske refleksioner", Kbh.1998, s.299).

I den jødiske tænkning står man med fire konsonanter J H W H - thi Gud nægtede at oplyse sit navn, da han gav lovene og dermed sproget til Moses: "Jeg er den, jeg er", sagde den, vi i mangel af bedre og via vor konstitutionelt ringe og ufuldstændige viden er vant til at kalde for Gud. Kun sporet af Gud står tilbage, og vokalværdierne er skjult for altid for mennesket, der tilligemed udstyrede sig selv med et billedforbud. Fortolkerne må lede forgæves efter den egentlige mening bag bogstaverne - de må give afkald på at kunne identificere Gud.

Hvad der i Cusanus' perspektiv alene drejede sig om den højeste og første skaber af alt og alle, drejer det sig måske i dag for en del levende, tænkende og nysgerrige mennesker om netop: alt og alle. For hvordan kan vi vide, hvad alting - eller bare noget - er? Hvordan undgår vi at gøre det andet (det forskellige) til det samme (til det identiske)? Hvordan forhindrer vi en reduktion af det unikke til det alt for kendte? Vi støder på sådanne på én gang filosofiske og hverdagslige problemer som forældre, videnskabsproducenter, rejsende...som grænsepoliti, kunstnydere, pædagoger, psykologer...som politikere, undervisere etc.

Men hvordan kan jeg så vide, hvad det er, der er? "Man måsta jämnföra", sagde den lille dreng altid i den smukke svenske film, "Mit liv som hund". Måske havde han ret; thi vi synes kun at kunne finde ud af, hvad tingene er ved at sætte dem i relation til hvad de også er, eller hvad de ikke er. *To veje byder sig til. **Via positiva*** identificerer dem ved at sige, hvad de er - ***via negativa*** søger at indkredse dem ved at sige, hvad de ikke er. Den første vej elsker

⁴ Omarbejdet kronik fra foråret 1998 (trykt i Information).

videnskaben, det logiske og altid gentagelige ræsonnement. Den anden den, der har smag for aldrig at ville sige, hvad kunst, kærlighed eller kvalitet definitivt måtte være.

I Platons øjenåbnende dialog Parmenides siges det, at det identiske, *det samme*, er så identisk med sig selv, at det end ikke burde kunne kaldes identisk med sig selv. Forsøg på at danne kategorien det unikke vil blot komme til afstedkomme et begrebsligt kompromis, i fald man netop ønsker at blive i stand til at identificere det unikke.

Den absolutte samhed, ensed med sig selv er det, der står frem for sig selv, i form af sig selv. Men når dette benævnes, brydes illusionen om en selvgivet identitet, om selvidentitet. Det samme kan ikke kaldes det samme uden at miste sin "éns-væren-hed". Problemet er tilsyneladende, at det absolut forskellige, det differente, sprogligt set fanges ind ved at gå i spil med eller blive kontrasteret det indifferente.

Yderst besværligt er det, at den sproglige manøvre, der ønsker at ophøje forskelskategorien til et nyt princip for det værende, ender med at slå sig selv for munden; thi hvis der kun er forskelle, er der vel ikke nogen ligheder, forskellene kan være forskellige fra. Begrebet forskel synes logisk set at leve af at indgå i en dual djævlekreds med begrebet lighed; hvilket formodentligt ikke kan bortlyves ved en nok så smuk bekendelse til en verden af forskelle, selvom disse måtte træde frem, som rene, gådefulde og aldrig indfangelige ikke-identiteter.

Hvis vi hypotaserer eller ligefrem guddommeliggør forskellen, er det ikke nok at sætte 10.000 tilsyneladende identiske, men såre forskellige grå- og grønblå kunstobjekter ned i en kælder på Louisiana Museet i Humlebæk - nej, så må vi igang med at navngive ethvert græsstrå, enhver regnorm og ethvert blad på ny. De må alle have forskellige navne; thi for dem alle gælder det, hvis vi går nænsomt til dem og tætt nok på, at: "*det ikke-andet er ikke andet end det ikke-andet*".

Begrebet fænomen kan oversættes til "det-ved-sig-selv-visende". Men identitetstvungen og viljen til at skaffe orden i fænomenerne tyder fænomenerne som "det-der-viser-sig-at-ligne-det-man-allerede-kender". Vi klassificerer det ukendte ved hjælp af det kendte, indruller ofte det afvigende i det kendte begrebs greb. Det passer sgu' nogenlunde, og så slås der to streger under.

Det betyder måske ikke så meget, når det gælder om at finde øko-letmælken eller de grovvalsedede havregryn i supermarkedet, eller når vi tanker blyfri 95-oktan-benzin og hver gang forventer at få den samme vare som sidst. Værre er det, når samme princip styrer omgangen med mennesker, erindringer, lidelser og andre historiske begivenheder, kunstværker, sætninger og naturfænomener.

Det andet er i tidens løb blevet tolket som Gud, kosmos eller naturen. Eller som det andet menneske, døden eller kunstværket. *Det andet* er ofte tavst, og når vi taler "parkerer" vi det andet i det sprog, vi for øvrigt ikke engang kan styre. Vor erkendelse er uhyre interesseret i verden, men samtidig hersker fremmedheden overalt. Vi synes at være udelukket fra at forstå det, der ikke er, som det, vi allerede kender, er. En vis erkendelsespessimisme breder sig i kølvandet på Cusanus' sætning.

Pragmatikere af alle arter vil nok indvende: sproget er et instrument, og vi har dannet begreberne, så vi bedre kan håndtere verden og få orden i sagerne. Disse hverdagslivets nøgterne praktikere vil finde det fuldstændigt utåleligt og urimeligt at kræve, at "det-ved-sig-selv-visende", *det andet*, skal navngives som et singulært fænomen. Hvis vi ikke må sige: "Hver morgen står jeg op", uden at vi eksempelvis er forpligtet på at opløse almenbegreberne "morgen" og "jeg", går hele samfundet i sort. Vi ødelægger hverdags sproget, bliver handlingslammede og aldeles spekulationslystne, mens vi spilder tiden med avancerede sproglege i en grundløs filosofisk sandkasse.

Snedige, dynamiske tænkere vil ikke give disse handlingsmennesker og tanke- og teoritrætte eksistenser ret. I stedet vil de nok sige, at jeg-fænomenet er noget ikke-fikseret. Mennesket bliver til som fortolket og fortolkende fænomen, og det størkner aldrig i én identisk væren. Snarere nyder det muligheden for at kunne være forskellig uden angst. Det lever simpelthen af, at identiteten er et flydende felt af ikke-identiteter. Menneskelivet er mulighedernes felt, og det kvalificeres af dén mulighedssans, der kan leve med, at der ikke er én givet mening med livet, endsige én vej at gå. På denne måde drømmer det ikke-identiske menneske om at blive identisk med sin egen unikke ikke-identitet. Det lyder paradoksalt, hvilket det også er.

Måske kan vi varme os ved en del af et gammelt citat af Kierkegaard; thi gådefuld bør man ikke bare være for andre, men også for sig selv. Det, der er det samme, er altså, at man aldrig er den samme. Det samme er det forskellige, og det forskellige er det samme. Men hermed synes den logiske sprogbrug, der kræver, at noget enten må være forskelligt eller identisk at gå i stykker. Af dette kan vi lære, at det er nemmere at anvende

modsigelsesprincippet på spørgsmål som: 1) enten regner det, eller også regner det ikke, eller på formelle forskelle: 2) enten er noget A eller ikke-A end på fænomener som identiteten, jeg'et, døden, kunsten eller naturen i sin helhed.

Tankevækkende er det, at det unikke fænomen, "det-ved-sig-selv-visende", jo synes at være bundet til øjet og den menneskelige evne til at se. Det er således et relationelt fænomen, hvorved *det andet* altid "geares" til os selv. Fænomenet glider ind i den menneskelige verden, hvori vi på én gang er dømt til mening og kompetente brugere af dét sprog, der kender til ord som eksempelvis de fem, der står mellem gåseøjnene. Ville vi få en anden filosofi, hvis vi skrev: "det-ved-sig-selv-lugtende" eller "det-ved-sig-selv-lyttende"? Vi ville i så fald tildigte fænomenet en evne til at stinke og til at høre - overføre og give det en "inderside" af nærmest menneskelige egenskaber, hvorved vi ville gøre alting alt for menneskeligt og alt for forståeligt, hvilket vi, når alt kommer til alt, nok slet ikke kan lade være med. Betydningfuldt er det, at når vi ønsker at værdsætte *det andet*, sker det ved at tale ved hjælp af vor synscentrerede kulturs metaforer: "det-ved-sig-selv-visende" er hverken en uskyldig eller éntydig anerkendelse af det andets ikke-identitet.

En væsentlig grund til at erindre og lade sig udfordre af Cusanus' ikke-identitets-credo er, at den måde, vi benævner og forstår noget på, får en væsentlig indflydelse på, hvordan vi behandler og værd(i)sætter det. Navngivningen er langt fra uskyldig. Identificeringen risikerer nemt at blive et fængsel.

Fra etymologien til Peter Sloterdijk

Etymologisk kommer identitet fra latin af **identicus** - identisk, af **idem** 'samme' og **-ficare** ('gøre'). Identitet er således: at gøre til det samme. *A er A, uanset hvad A er.* Lighedssætningen er blevet brugt til alt muligt: fra semantisk ækvivalens til videnskabelig klassifikation (af identiske partikler i naturen eller identiske(!) samfundsmæssige fænomener) & til at fastslå statsborgerlig tilregnelighed & og til at fastnagle følelsesmæssig og biografisk kontinuitet. Man identificeres som dansker, kvinde, studerende, giroindbetaler, kørekortindehaver etc. (se f.eks. opslaget om "Identitet" i Den store danske Encyklopædi, B.9, s.231f.). Den isomorfi-lystne identitetsfilosofi har gennem forskellige manøvrer søgt at fastholde sammenhænge af typen: 1) virkeligheds-A = begreb-A, 2) bevidsthed-A = virkeligheds-A, 3) sprog-A = tanke-A.

Interessant er det at bemærke, at streng numerisk eller logisk identitet kan bestemmes som "det forhold, enhver genstand har til sig selv og ikke til nogen som helst anden genstand" (Politikens filosofi leksikon, Kbh.1988 (1983), s.205). Filosofisk mest ambitiøs er tanken om den selvidentiske tings ontologi, der gennem tiden bl.a. har kunnet finde sig selv parkeret som Gud, Naturen, Subjektiviteten, Bevidstheden eller Materien. Men hvis Gud skulle have et selvforhold er vi vel notorisk udelukket fra at kunne vide noget om det - endsige at kunne se det?

Identitet bliver til som et evindeligt mellemværende mellem skabelse og skabthed. Identiteten er altid ladet med **inter-esse**. Den udspilles mellem egne fortællinger, spor af andre menneskers liv, historiske begivenheder og sociale bånd. Den kan aldrig blive færdig med sig selv. Héri ligner den i øvrigt sproget, historien og tænkningen og alt det andet "uombaggæelige", der hører livet til.

Identitet udspilles som en sær labil blanding af konstruktion og som et flow af noget, vi ikke har styr over⁵. Når ordet *mellemværende* kobles til ordet *identitet* vækkes og inkarneres mange konnotationer: 1) *vi bliver aldrig færdige med identiteten*, 2) *identiteten er et drilagtigt og kampivrigt fænomen*, 3) *vi har et langvarigt (for life) at gøre op med den & 4) identiteten er (som sagt ovenfor) et inter-esse fænomen.*

Formidabelt skrevet er første bind af Peter **Sloterdijks** trilogi: "Sphären I, Blasen" (1998). Menneskets i-verden-væren skildres som en "In-Sphären-Sein" (s.46). Med to bærende eksempler: i livmoderen: ingen absolut adskillelse mellem barn og moder; de første mennesker var heller ikke skarpt adskilt fra naturen. Sloterdijks metafor-rige værk kan tydes som et særegent fænomenologisk attentat på subjekt-objekt-logikken. Mennesket er ikke en selvberørende, distanceret identitet. Fysiognomisk er vi tæt/nært på den verden - som først videnskaben formår at gøre til "genstande" eller objekter - gennem abstrakte, glemsomme betvingelser.

⁵ Se også Martin **Fuglsang**: "Begivenhedens kartograf - en skitse af Ole Fogh Kirkebys filosofi" i Kirkeby: "Organisationsfilosofi - en studie i liminalitet", Kbh. 2001, bl.a. s.387.

Det er et risikabelt sted at opholde sig: i en boble (s.48). Den kan gå i stykker som en sæbeboble. Forsvinde som dug for solen Pludselig kastes kan ud fra det lille til et større rum. Identitetstvangen synes at opstå, når livet i boblerne forlades.

Sloterdijk beskriver vor væren som en "kon-subjektiv, intimsfære" (s.99) og viser, at den gensidige anerkendelse mellem mennesker bl.a. er udsprunget af den glædesbårne udveksling af ansigtsudtryk i den - såkaldte - interfaziale Gesichtendynamik (ikke et tilfældigt ordvag: tæt på Geschichten...historier), der netop har gjort mennesket til noget - i et eolutionshistorisk perspektiv - særligt. Reciprocitet, selvrefleksion - den anden som dynamisk spejl (spejlet optræder først meget sent som et alment, erhverveligt forbrugsgode) etc. Interessant og de forrygende spekulationer er ikke mindst religionshistorisk, antropologisk og kunsthistorisk underbyggede.

I bind 2 "Sphären II. Globen" (Frankfurt a/M) bredes perspektivet ud. Nu drejer det sig om kosmologiske forestillinger, byernes, opdagelsesrejsernes og mediernes historie. Sloterdijk skriver videre på noget, der kunne kaldes for rummets idéhistorie, og som kan fortættes i "Sein und Raum"; en ny og overskridende vridning af Heideggers "Sein und Zeit" (opr. fra 1927).⁶

Afsluttende bemærkninger

"Oplysningens Dialektik" udkom på dansk i 1972. Formuleret i en mere personlig tone kan de sidste 29 års tænkning omkring dannelsen af hiin enkeltes ikke-identiske identitet formuleres således: Jeg hylder identitetens foranderlighed, de uventede livserfaringer, de svævende søgeprocesser, de åbne møder med verden og dens forunderlige mennesker. Identiteten synes på én gang at indeholde en vis portion livshistorisk identitet og en evne til at erfare og indoptage forskelle.

En paradoksal ikke-matematisk formel kunne som sagt voves og hylde: identiteten er kombinationen af identitet og forskel, og ingen kan på forhånd tilsætte, endsige tildigte ligningen konstanter. Jeg er forankret i forandring, ofte på vej steder hen, jeg ikke aner hvor er, uden at jeg af den grund er rod- eller orienteringsløs.

Intersubjektivitetens problem drejer sig om at forstå forholdet mellem subjekt og subjekt. Dette forhold er blevet videnskabeliggjort af kulturforskere, socialpsykologer, sociologer, antropologer, retorikere, reklamefolk, kommunikationsteoretikere, medieanalytikere og valgforskere m.fl. Der er opstået hele industrier i det mellem menneskelige felt.

Det enkelte menneske er også blevet "overophedet" (med et begreb af Thomas **Ziehe**), og en hel bekymrings- og selvomsorgsindustri byder sig til. En hel hær af venlige agenter står parat med en række perspektiver og varer, hvis den enkelte skal have en hjælpende hånd. Dertil kommer en hær af kundskabskapitalfornyende tænkere, der faldbyder erkendelsesfigurer og andre fiskekroge, som vi nok bliver dummere af ikke at prøve at bide på, når vi svømmer forvirrede rundt med vor hjemløse kritik og melankolske raseri i et hav, der langt fra altid er (identisk med) det som Michel **Foucault** kaldte "ikke-identiteternes lykkelige ingenmandsland" (i "Af en hermafrodits erindringer", Kbh. 1981 (1978), s.12).

Vi kan ikke lave et meta-sprogspil - eller etablere os som meta-iagttagere af alle mulige iagttagere & andres iagttagelser. Vi vil altid leve i partielle verdener - og momentan indsigt betales altid med (en vis) blindhed; men arven fra Horkheimer og Adorno skal nu i en "twisted" og ny-fortolket udgave alligevel have det sidste ord: Vi lever i de skønne, gode varers mægtige rige. Identiteten er et knudepunkt for & et gennemgangssted for utallige, konfliktende betydninger⁷.

⁶ Se SNL: "Menneskeparken. Signalement af Sloterdijk-affæren" i Kritik 143, 2000, s.43-49 & diverse artikler af og om Sloterdijk ved undertegnede i universitetsmagasinet Asterisk nr.3, 2002 (udg. Af Danmarks Pædagogiske Universitet).

⁷ Således skriver Michael Naumann spydigt og kritisk om igangværende debatter om tysk nationalidentitet. Det sker i artiklen "Ein Land im Rückwärtsgang" på forsiden af en af Europas bedste aviser: "Die Zeit" (nr.9, 21.2.2002): "Auch diese kuriose Debatte wird unter dem Titel 'Deutsche Identitätssuche' archiviert werden. Dem Begriff täten ein paar Jahre Quarantäne gut. Denn ein ganzes Volk hat ebenso wenig eine ‚Identität‘, wie es einen einzigen Reisepass hat."